

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فقه اقتصادی

(منابع مالی اسلامی)

مؤلف

دکتر حامد رستمی نجف آبادی

«عضو هیئت علمی دانشگاه بین المللی مذاهب اسلامی»

انتشارات چتر دانش

سرشناسه	: رستمی نجفآبادی، حامد، ۱۳۶۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: فقه اقتصادی: منابع مالی اسلامی / حامد رستمی نجفآبادی.
مشخصات نشر	: تهران: چتر دانش، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	: ۱۷۴ص: ۱۴/۵×۲۱/۵س.م.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۶۳۳-۷
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه:ص. ۱۶۵-۱۷۵.
عنوان دیگر	: منابع مالی اسلامی.
موضوع	: مالیه عمومی (فقه) Finance, Public (Islamic law)
	: مالیه عمومی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
	: Finance, Public -- Religious aspects -- Islam
رده بندی کنگره	: BP۲۳۰/۲
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۴۸۳۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۳۰۸۷۶۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیپا

نام کتاب	: فقه اقتصادی (منابع مالی اسلامی)
ناشر	: چتر دانش
مؤلف	: دکتر حامد رستمی نجفآبادی
نوبت و سال چاپ	: اول - ۱۴۰۲
شمارگان	: ۱۰۰۰
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۶۳۳-۷
قیمت	: ۱۱۰۰۰۰ تومان

فروشگاه مرکزی: تهران، میدان انقلاب، خم‌نبری جاوید(اردیبهشت شمالی)، پلاک ۸۸
تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۹۲۳۲۷- - تلفن فروشگاه کتاب: ۶۶۴۰۲۳۵۳

پست الکترونیک: nashr.chatr@gmail.com

کلیه حقوق برای مؤلف و ناشر محفوظ است.

سخن ناشر

رشته‌ی حقوق با تمام شاخه‌ها و گرایش‌هایش، به‌منزله‌ی یکی از پرطرفدارترین رشته‌های دانشگاهی کشور، تعداد فراوانی از دانشجویان علوم انسانی را به‌خود جلب کرده است؛ دانشجویانی که پس از تحصیل، وارد عرصه‌ی خدمت شده و در مناصب و جایگاه‌های گوناگون به ایفای وظیفه مشغول می‌شوند. منابعی که در دانشکده‌های حقوق، مبنای کار قرار گرفته و تحصیل دانشجویان بر مدار آن‌ها قرار دارد، در واقع، مجموعه‌ی کتب و جزواتی هستند که طی سالیان متمادی چنان‌که باید تغییر نیافته و خود را با تحولات و نیازهای زمانه هماهنگ نکرده‌اند.

این، درحالی است که نیاز مبرم دانش‌پژوهان به مجموعه‌های پربار و سودمند، امری انکارناپذیر است. به‌این‌ترتیب، ضرورت تدوین کتب غنی و ارزشمند برای رفع نیازهای علمی دانشجویان رشته‌ی حقوق و نیز رشته‌های متأثر از آن، باید بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد؛ کتاب‌هایی که روزآمدی محتوای آن‌ها از یک سو و تناسب آن‌ها با نیاز دانش‌پژوهان از سوی دیگر، مورد توجه و لحاظ ناشر و نویسنده، قرار گرفته باشد.

مؤسسه‌ی آموزش عالی آزاد چتردانش، در مقام مؤسسه‌ای پیشگام در امر نشر کتب آموزشی روزآمد و غنی، توانسته است گام‌های مؤثری در همراهی با دانشجویان رشته‌ی حقوق بردارد. این مؤسسه افتخار دارد که با بهره‌مندی از تجربیات فراوان خود و با رصد دقیق نیازهای علمی دانشجویان، به تولید آثاری همت‌گمارد که مهم‌ترین دستاورد آن‌ها، تسهیل آموزش و تسریع یادگیری پژوهندگان باشد. انتشارات چتر دانش امیدوار است با ارائه‌ی خدمات درخشان، شایستگی‌های خود را در این حوزه‌ی علمی بیش از پیش به منصفه‌ی ظهور برساند.

فرزاد دانشور

مدیر مسئول انتشارات چتر دانش

تقدیم به:

به آن صنوبرهای سرخی که چون لاله زاده شدند؛

و چون شقایق ایستاده مردند.

و تقدیم به شهید سرافراز مدافع حرم

«محسن: حجتی نجف آبادی»

فهرست

مقدمه	۱۰
فصل اول: کلیات و مفاهیم بنیادین	۱۳
فقه	۱۴
منابع مالی اسلامی	۱۴
فی سبیل الله	۱۵
حکومت اسلامی	۱۵
بیت المال	۱۶
مالیات	۱۶
تحقیقات دفاعی	۱۷
دارالاسلام	۱۸
وقف	۱۸
فصل دوم: بررسی منابع مالی اسلامی و امکان سنجی استفاده از آنها برای تحقیقات دفاعی	۱۹
مبحث اول: زکات	۲۴
گفتار اول: مفهوم زکات	۲۷
گفتار دوم: فلسفه زکات	۲۸
گفتار سوم: زکات امری ثابت در همه ادیان	۲۹
گفتار چهارم: اجباری بودن پرداخت زکات به حاکم اسلامی	۳۰
گفتار پنجم: موارد وجوب زکات	۳۱
گفتار ششم: زکات در پول های رایج امروزی	۳۳
گفتار هفتم: اقسام زکات	۳۵
گفتار هشتم: موارد مصرف زکات	۳۶
بند اول: فقراء	۳۷
بند دوم: مساکین	۳۷
بند سوم: عاملین	۳۷
بند چهارم: مؤلفه القلوب	۳۷

- بند پنجم: آزاد کردن بندگان و اسیران..... ۳۸
- بند ششم: غارمین..... ۳۸
- بند هفتم: سیل الله..... ۳۸
- بند هشتم: ابن السبیل..... ۳۹
- گفتار نهم: امکان سنجی استفاده از زکات برای تحقیقات دفاعی..... ۳۹
- مبحث دوم: خمس..... ۴۴
- گفتار اول: مفهوم خمس..... ۴۸
- گفتار دوم: فلسفه خمس..... ۴۹
- گفتار سوم: موارد وجوب خمس..... ۵۰
- بند اول: غنیمت..... ۵۰
- بند دوم: معدن..... ۵۰
- بند سوم: صید شده از راه غَوَاصی..... ۵۰
- بند چهارم: منفعت کسب..... ۵۱
- بند پنجم: مال حلال مخلوط به حرام..... ۵۱
- بند ششم: گنج..... ۵۱
- بند هفتم: زمینی که کافر ذمی از مسلمان بخرد..... ۵۱
- گفتار چهارم: موارد مصرف خمس..... ۵۱
- گفتار پنجم: امکان سنجی استفاده از خمس برای تحقیقات دفاعی..... ۵۳
- مبحث سوم: خراج و مقاسمه..... ۵۵
- گفتار اول: مفهوم خراج..... ۵۸
- گفتار دوم: پیشینه خراج..... ۵۹
- گفتار سوم: مقاسمه..... ۶۱
- گفتار چهارم: ویژگی‌های خراج..... ۶۱
- گفتار پنجم: موارد مصرف خراج..... ۶۳
- گفتار ششم: امکان سنجی استفاده از خراج برای تحقیقات دفاعی..... ۶۳
- مبحث چهارم: جزیه..... ۶۴

گفتار اول: مفهوم جزیه	۶۵
گفتار دوم: پیشینه جزیه	۶۶
گفتار سوم: فلسفه جزیه	۶۷
گفتار چهارم: تعیین جزیه	۶۸
گفتار پنجم: مصرف جزیه	۶۹
گفتار ششم: امکان‌سنجی استفاده از جزیه برای تحقیقات دفاعی	۶۹
مبحث پنجم: انفال	۷۱
گفتار اول: مفهوم انفال	۷۲
گفتار دوم: موارد انفال	۷۳
گفتار سوم: مصرف انفال	۷۴
گفتار چهارم: امکان‌سنجی استفاده از انفال برای تحقیقات دفاعی	۷۴
مبحث ششم: مالیات (عشور در صدر اسلام)	۷۵
گفتار اول: نظام مالیاتی ایران	۷۶
گفتار دوم: امکان‌سنجی استفاده از مالیات برای تحقیقات دفاعی	۷۶
مبحث هفتم: استقراض	۷۹
گفتار اول: مفهوم استقراض	۸۰
گفتار دوم: امکان‌سنجی استفاده از استقراض برای تحقیقات دفاعی	۸۰
مبحث هشتم: دیگر درآمدها و امکان‌سنجی استفاده از آنها برای تحقیقات دفاعی	۸۰
گفتار اول: مظالم	۸۱
گفتار دوم: لقطه	۸۱
گفتار سوم: وصیت‌ها و نذورات	۸۲
گفتار چهارم: میراث افراد بدون وارث	۸۲
گفتار پنجم: ارش جنایات و کفّارات	۸۳
فصل سوم: بررسی وقف و امکان‌سنجی استفاده از آن برای	
تحقیقات دفاعی	۸۴

۸۵.....	مبحث اول: مفهوم وقف
۸۵.....	گفتار اول: وقف در لغت
۸۶.....	گفتار دوم: وقف در اصطلاح
۸۶.....	مبحث دوم: پیشینه وقف
۸۹.....	مبحث سوم: فلسفه وقف
۹۰.....	گفتار اول: مقاصد شرع اسلام
۹۰.....	گفتار دوم: وظیفه مالکیت در اسلام
۹۰.....	گفتار سوم: ماهیت مستمر وقف
۹۰.....	مبحث چهارم: اهداف و کارکردهای نهاد وقف
۹۲.....	مبحث پنجم: مبانی وقف
۹۳.....	مبحث ششم: ماهیت وقف
۹۴.....	مبحث هفتم: ارکان وقف
۹۴.....	گفتار اول: صیغه وقف
۹۵.....	گفتار دوم: عین موقوفه
۹۵.....	گفتار سوم: واقف
۹۶.....	گفتار چهارم: موقوف علیه
۹۷.....	مبحث هشتم: شرایط وقف
۹۸.....	مبحث نهم: اقسام وقف
۱۰۰.....	گفتار اول: وقف عام
۱۰۱.....	گفتار دوم: وقف خاص
۱۰۱.....	گفتار سوم: وقف مشترک
۱۰۳.....	گفتار اول: نظارت و تولیت بر وقف عام
۱۰۹.....	گفتار دوم: نظارت و تولیت بر وقف خاص
۱۱۲.....	مبحث یازدهم: وقف آموزشی و پژوهشی
	مبحث دوازدهم: ضرورت وقف و تأسیس بنیادهای وقفی برای امور تحقیقی و
۱۱۷.....	دفاعی

مبحث سیزدهم: نحوه وقف برای تحقیقات دفاعی.....	۱۲۳
گفتار اول: وقف از جهت موقوف علیه.....	۱۲۷
گفتار دوم: وقف برای تحقیقات دفاعی در وقف عام.....	۱۲۸
گفتار سوم: وقف برای تحقیقات دفاعی در وقف خاص.....	۱۳۰
گفتار چهارم: تبدیل موقوفه به احسن موقوفات.....	۱۳۱
گفتار پنجم: امکان سنجی وقف پول.....	۱۳۳
بند اول: عدم صحت وقف درهم و دینار مطلقاً.....	۱۳۵
بند دوم: صحت وقف درهم و دینار با فرض وجود منفعت صحیح عرفی..	۱۳۵
بند سوم: تردید و اشکال در مسئله.....	۱۳۶
گفتار ششم: وقف برای بورس تحصیلی و تحقیقی پژوهشگران.....	۱۳۷
مبحث چهاردهم: تأثیرگذاری دولت اسلامی و سازمان اوقاف در وقف برای تحقیقات دفاعی.....	۱۳۸
فصل چهارم: نتایج و پیشنهادها..... ۱۴۰	
نتایج.....	۱۴۱
پیشنهادها.....	۱۴۵
پیوست‌ها: نظر فقهای معاصر و مراجع عظام تقلید در مورد امکان سنجی منابع مالی اسلامی برای تحقیقات دفاعی..... ۱۴۷	
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۴۵
الف) منابع فارسی.....	۱۴۵
اول: کتاب‌ها.....	۱۴۵
دوم: مقاله‌ها.....	۱۴۸
ب) منابع عربی.....	۱۴۹
ج) منابع انگلیسی.....	۱۷۴
د) منابع پایان‌نامه‌ای.....	۱۷۴
ه) منابع الکترونیکی.....	۱۷۴
اول: نرم‌افزارها.....	۱۷۴
دوم: پایگاه‌های اینترنتی.....	۱۷۴

مقدمه

توسعه اقتصادی و عدالت اقتصادی در کشورها و دولت‌ها، علاوه بر این که یک اصل مهم و ضروری است و ملاک و معیاری است، برای اثبات مقبولیت حکومت‌ها در بین جوامع اسلامی؛ یک ضرورت شرعی نیز محسوب می‌شود. نظام مالی اسلام یکی از ابزارهای مؤثر بر فعالیت‌های اقتصادی است و می‌تواند در سیاست‌گذاری‌های کشورها نقش مؤثری را ایفاء نماید. در این میان کشورهای تک محصولی هستند و یا اتکاء آنها به درآمد چاه‌های نفتی است و به واسطه آن، درآمدهای سهل‌الوصول داشته‌اند، از منابع مالی دیگر مانند مالیات‌ها و نقش مهم آن در اقتصاد غفلت کرده‌اند، و همین امر باعث شده که در بحران‌های منطقه‌ای یا جهانی دچار مشکلات فراوانی شوند؛ بحران‌هایی مانند نوسان در بازار نفت و یا تحریم‌های اقتصادی که از سوی کشورهای دیگر اعمال می‌شود. بنابراین، برای توفیق دولت اسلامی در رسیدن به اهداف و برنامه‌های خود، لازم است به صورت مبنایی منابع مالی دولت اسلامی براساس فقه و سیره اهل بیت(ع) بررسی و معیارهای تخصیص بودجه در دولت اسلامی استخراج شود؛ چون که حکومت اسلامی برای اداره جامعه و انجام مسئولیت‌های فراوانی که برعهده دارد، نیاز به پشتوانه مالی دارد. بدین‌روی، لازم است بحثی با عنوان منابع و مصارف بیت‌المال مطرح و در آن، جایگاه منابع مالی اسلامی بررسی شود.

از جمله منابع مالی حکومت اسلامی می‌توان زکات، خمس، خراج، جزیه، فیه، انفال، مالیات (عشور در صدر اسلام) را در فقه نام برد؛ البته مصادیقی مثل استقراض، کفارات، موقوفات عام و برخی درآمدهای متفرقه دیگر مانند مظالم، لقطه، وصیت، نذورها و میراث افراد بدون وارث را نیز از جمله منابع مالی دولت اسلامی ذکر کرده‌اند؛ این نوشتار درصدد است که با استفاده از روش استنباط فقهی، به استخراج معیارهای تخصیص منابع مالی در حکومت اسلامی بپردازد. امروزه از منابع عمده مالی اسلامی مقوله موقوفات است که یکی از نقش‌های

عمده وقف، پشتوانه مالی بوده است؛ از طرف دیگر تمدن اسلامی به عنوان یک واقعه در طول تاریخ نقشی به‌سزایی در تکامل تاریخی در تمامی سرزمین‌ها حتی در اروپا داشته‌است. اندیشمندان عوامل زیادی در شکل‌گیری تمدن اسلامی ارائه کرده‌اند، اما برای نهادهای علمی و دانشمندان نقشی ویژه قائل شده‌اند و راه احیای تمدن اسلامی را جنبش نرم‌افزاری و تولید علم دانسته‌اند.

از آنجا که احیای تمدن اسلامی یکی از اهداف نظام مقدس جمهوری اسلامی است، باید توجهی ویژه به نهادهای علمی داشت. امروزه جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم با مشکلاتی روبروست، که یکی از راه‌های حل این مشکل وقف برای نهادهای علمی و تحقیقاتی جهت تأمین مالی مورد نیاز این مراکز تحقیقاتی به‌ویژه در زمینه تحقیقات دفاعی است؛ که عنوان وقف علم و فناوری به خود گرفته و در سال‌های اخیر مورد توجه واقفان قرار گرفته‌است.

بی‌شک هر جا که موارد مصرف منابع مالی اسلام «فی سبیل‌الله» نام برده شده، مصداق بارز و روشن‌ترین مورد آن جهاد در راه خدا و دفاع از دارالاسلام در برابر دشمنان اسلام است؛ که خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ...» (انفال، ۶۰)؛ که امر به تهیّه و تدارک هر چه بیشتر نیروی مسلح و دفاعی به‌طور کلی است، که تحقیقات دفاعی مقدمه این مهم است.

این کتاب ابتدا به منابع مالی دولت اسلامی و انواع آن از لحاظ مصارف می‌پردازد و سپس براساس نوع مصرف آن منابع، معیارهای تخصیص بودجه در دولت اسلامی و امکان سنجی استفاده از این منابع مالی برای تحقیقات بالأخص تحقیقات دفاعی که امروزه در دنیای کنونی که بحران منطقه‌ای و جریان‌های تروریستی و تکفیری روبرو هستیم، قوام و دوام سرزمین اسلامی منوط به آن است، بحث و بررسی می‌شود.

این کتاب می‌تواند با عنوان «فقه اقتصادی» در مقطع کارشناسی‌ارشد رشته «فقه و حقوق اقتصادی» مورد استفاده قرار گیرد.

در خاتمه از محضر خوانندگان گرامی تقاضا دارم، ضمن اغماض از

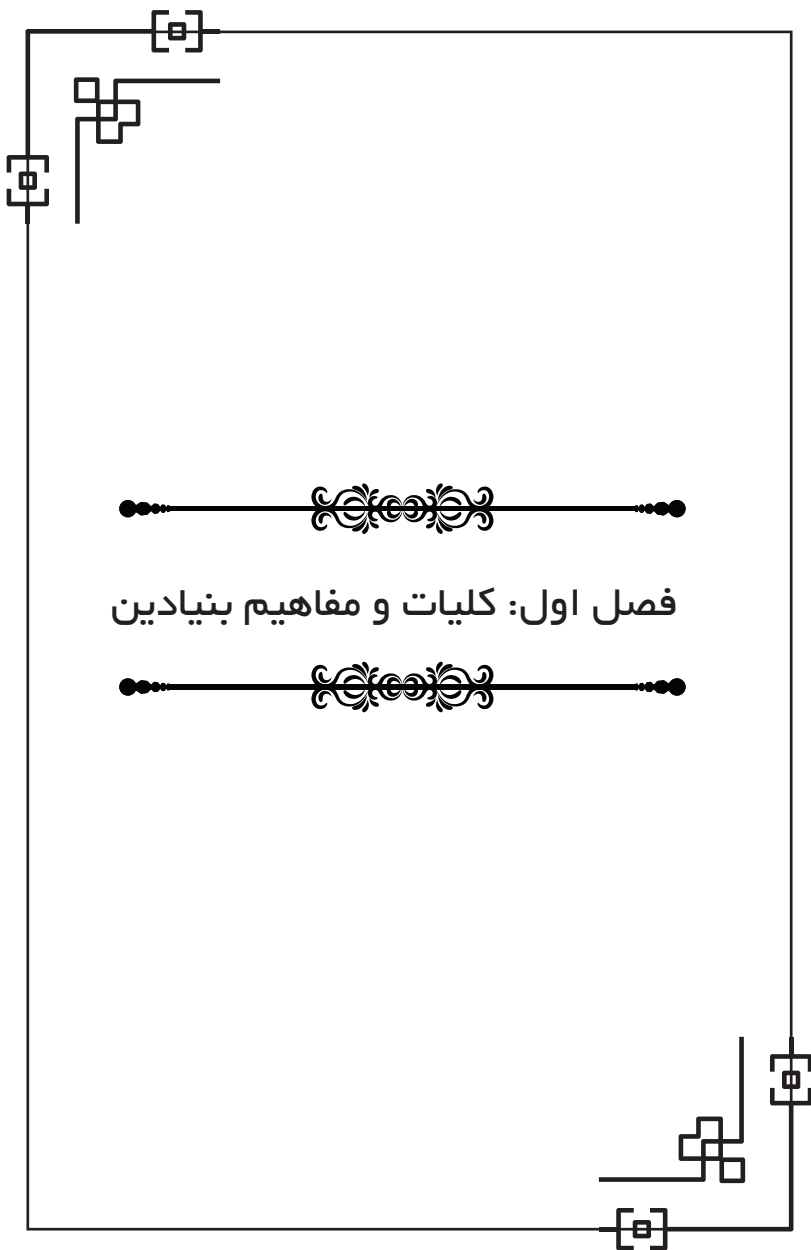
کمیته‌های این اثر پژوهشی، اشکالات، پیشنهادهای و انتقادات سازنده خود را از طریق ایمیل (hamedrostami@mazaheb.ac.ir) منتقل فرمایند، تا در چاپ‌های بعدی اعمال شود. از انتشارات وزین «چتردانش» نیز که این کتاب را به زیور طبع آراسته کردند، تقدیر و تشکر ویژه می‌نمایم. / ات

«و ما توفیقی الا بالله»

دکتر حامد رستمی نجف‌آبادی

«عضو هیئت علمی دانشگاه بین‌المللی مذاهب اسلامی»

تهران: اردیبهشت‌ماه ۱۴۰۲

فصل اول: کلیات و مفاهیم بنیادین

مفاهیم بنیادین و کلیدواژگان اصلی این تحقیق عبارتند از: فقه، منابع مالی اسلامی، فی سبیل الله، حکومت اسلامی، بیت المال، مالیات، تحقیقات دفاعی، دارالاسلام و وقف؛ که به توضیح این واژگان کلیدی و اساسی در ادامه پرداخته می‌شود.

◀ فقه

فقه در لغت به معنی فهم، دقیق و نافذ است که به کنه و غایت سخن‌ها و گفتار و کردار پی برد، رفته رفته دایره‌ی شمول آن محدودتر شده و فقه به همه‌ی احکام و معارف سه‌گانه‌ی اسلامی و علم به آن‌ها اطلاق شده است؛ عقاید و اخلاق و احکام فقه، در آیه نفر در این معنی به کار رفته است. رفته رفته فقه با مرور زمان بار دیگر معنی محدودتری پیدا می‌کند، و این همان معنایی است، که امروزه هم از آن استفاده می‌شود: علم به احکام شرعی فرعی از راه ادله‌ی تفصیلی آن‌ها. که آن ادله، کتاب (قرآن)، سنت، اجماع و عقل است. گاهی فقه به خود احکام شرعی فرعی نیز اطلاق می‌شود (فیض، ۱۳۸۴ش، ص ۲۹).

◀ منابع مالی اسلامی

حکومت اسلامی چگونه می‌تواند منابع مالی اسلامی را برای انجام فعالیت‌های حکومتی و مصالح جامعه اسلامی اختصاص دهد؟ به عبارت دیگر، منابع مالی دولت اسلامی از کجا فراهم می‌گردد؟ در پاسخ به این پرسش فقهاء منابع مختلفی را در آثار فقهی خود ذکر کرده‌اند که می‌توان به زکات، خمس، خراج، جزیه، فیء، انفال، مالیات (عشور در صدر اسلام)، استقراض، موقوفات و درآمدهای مشروع دیگر اشاره کرد (اردبیلی، ۱۴۱۶ق، ج ۴، ص ۳۴۰). در یک تقسیم‌بندی منابع درآمدی حکومت اسلامی را به مالیات‌های اسلامی مرسوم شامل: انفال و فیء، خراج، جزیه، عشور، خمس، زکات و مالیات‌های حکومتی شامل انواع مالیات‌هایی که توسط دولت‌ها وضع می‌شود، تقسیم نمود. که مالیات‌های حکومتی در یک تقسیم‌بندی به مالیات‌های مستقیم و غیرمستقیم تقسیم می‌شود.

با مشخص شدن منابع مالی دولت اسلامی و مصارف هر یک، با استفاده از آیات و روایات پیشوایان ائمه معصوم(ع)، می‌توان معیارهای تخصیص بودجه دولت اسلامی را استنباط کرد.

◀ فی سبیل الله

«فی سبیل الله» یعنی در راه خدا و راه خدا، عبارت است از هر راهی، که به سوی ثواب و خشنودی او، و خدمت به جامعه است، از قبیل ساختن راه عمومی، پل، مسجد، دانشگاه، بیمارستان، کمک به بینوایان، و اصلاح ذات‌البین، و کمک به مصارف جهاد، و دفاع در برابر دشمنان اسلام (فیض، ۱۳۸۴ ش، ص ۳۶۰). هر امری که موجب نزدیکی بنده به خداوند شود؛ و طبق نظر برخی از فقهاء، فقط راه جهادی است که جایز می‌باشد. سبیل‌الله یکی از اموری است که زکات در آن قابل صرف کردن است. هر چیزی که سبب رسیدن به رضای خداوند باشد، داخل در عنوان «سبیل‌الله» می‌باشد مانند به‌پاداشتن نظام علم و دین (حلی، ۱۴۱۳ ق، ج ۱، ص ۱۲۲؛ نجفی، ۱۳۶۷ ش، ج ۱۵، ص ۳۶۸) مصداق بارز فی سبیل الله جهاد در راه خدا و فراهم ساختن امکانات جنگی و دفاعی در برابر دشمنان اسلام است.

◀ حکومت اسلامی

حکومت اسلامی، حکومتی است که علاوه بر آن که همه‌ی قوانین و مقررات اجرایی آن برگرفته از احکام اسلام است، مجریان آن نیز مستقیماً از طرف خدا منصوبند یا به اذن خاص یا عام معصوم منصوب شده‌اند.

حکومت اسلامی نوعی از حکومت دینی است. که حداقل در آن قوانین جامعه بر پایه احکام و معارف اسلامی باشد. هر جا سخن از حکومت اسلامی به میان می‌آید، مقصود دولت اسلامی و یا حاکمیت سیاسی اسلام است.

امام خمینی در نظریات فقهی خود درباره اداره نظام اسلامی و اجرای احکام شرع از استقرار و ایجاد (حکومت اسلامی) و یا (دولت اسلامی) نام برده‌اند و در خصوص تمایز حکومت اسلامی از سایر حکومت‌ها، از منظر فقهی امام خمینی (حکومت اسلامی) با (سلطنت) متفاوت است. (حکومت اسلامی از بدو تأسیس

بر (سلطنت و ولایت عهدی) خط بطلان کشیده و بساط آن را در صدر اسلام در ایران و روم شرقی و مصر و یمن بر انداخته‌است. حکومت اسلامی از نوع (استبدادی) و یا (مشروطه سلطنتی) نیست، بلکه حکومت اسلامی حکومت قانون الهی بر مردم است. در حکومت اسلامی، حکومت‌کنندگان در اجرا و اداره مقید به یک مجموعه شرط هستند که در قرآن کریم و سنت رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم معین شده‌است. (مجموعه شرط) همان احکام و قوانین اسلام است، که باید رعایت و اجرا شود (خمینی، ۱۳۷۴ش، ص ۷ و ۳۳).

◀ بیت‌المال

مفهوم بیت‌المال به معنای خانه‌ای است که اموال مربوط به درآمد حکومت، به عنوان محل امن و امان در آن قرار می‌گرفت تا به موقع در راه نیازهای مردم و اجتماع صرف شود. وجود بیت‌المال در سایر ادیان نیز مورد توجه بوده، چرا که این امر طبق روایات به زمان حضرت داوود و حضرت ابراهیم (علیهم‌السلام) می‌رسد. موضوع بیت‌المال برای نخستین بار در اسلام توسط شخص پیامبر (ص) پایه‌ریزی شد و تدریجاً گسترش یافت و منابع مالی اسلامی در آن جهت مصارف مربوطه نگهداری می‌شود (مجلسی، ۱۳۷۳ش، ج ۱۵، ص ۳۱۹).

به عبارت دیگر، بیت‌المال به محلی گفته می‌شود که اموال عمومی مسلمانان از قبیل زکات، مالیات، غنائم و سایر اموال در آنجا گردآوری شده و در راه مصالح مسلمین مصرف می‌گردد، برخی نیز گفته‌اند منظور اموالی است که به امام (ع) یا نایب ایشان اعطاء می‌شود از قبیل حقوق شرعی نظیر زکات و خمس و غیره (ر.ک: حلی، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص ۵۹؛ نجفی، ۱۳۶۷ش، ج ۴، ص ۷۹).

◀ مالیات

مالیات مبالغی است که حکومت‌ها از اشخاص حقیقی و حقوقی در قبال استفاده از امکانات و خدمات عمومی طبق قانون برای تقویت حکومت و تأمین مخارج عمومی به عنوان یک هزینه اجتماعی دریافت می‌کند. مهمترین روش تأمین مخارج دولت برای تأمین رفاه اجتماعی دریافت مالیات است. پس زمانی

که حاکم اسلامی بر مبنای اسلام و با در نظر گرفتن وضعیت مالی شهروندان مالیات وضع می‌نماید، شهروندان حق امتناع ندارند.^۱ (قمی، ۱۴۱۵ق، ص ۱۹) مالیات‌ها نوعی تحمیل و اجبار هستند که ممکن است پرداخت کنندگان تمایلی به پرداخت آن نداشته‌باشند. (ماسگریو، ۱۳۷۲ش، ج ۱، ص ۲۹۸). در جامعه اسلامی وضع مالیات و پیش‌بینی منابع درآمدی از قوانین و احکام امضایی اسلام است، زیرا در حکومت‌های قبل از اسلام مالیات و خراج اخذ می‌شد.

◀ تحقیقات دفاعی

پژوهش یا تحقیق یک روند هوشمندانه، هوشیارانه، خلاقانه و سامانمند برای یافت، بازگویی و بازنگری پدیده‌ها، رخدادها، رفتارها و انگاشته‌ها است. پژوهش هم‌چنین برای استفاده از پدیده‌های موجود برای دست یافتن به راهکارهای عملی و فناوری‌ها به کار می‌رود.

منظور از دفاع در این تحقیق دفاع به معنای دفع کردن مهاجم است. فقه‌های عظام از احکام دفاع، در باب جهاد و حدود سخن گفته‌اند. دفاع از اسلام و سرزمین‌های اسلامی در برابر دشمنی که موجودیت اسلام را تهدید می‌کند و یا قصد استیلا بر بلاد اسلام و ناموس و اموال مسلمانان دارد، بر هر مکلف، واجب است و شرط آن حضور امام علیه‌السلام یا نایب وی نیست. در صدق عنوان جهاد مصطلح در شرع بر دفاع از سرزمین‌های اسلام بدون حضور امام علیه‌السلام یا نایب وی، اختلاف است (نجفی، ۱۳۶۷ش، ج ۲۱، ص ۱۴). بنابراین قول به صدق احکام جهاد- از قبیل حرمت فرار، تقسیم غنائم و احکام شهید- بر آن جاری می‌شود. برخی، تنها احکام شهید را جاری دانسته‌اند (قمی، ج ۱، ص ۳۶۷-۳۶۶). منظور از تحقیقات دفاعی در این تحقیق نیز، امور تحقیقاتی و پژوهشی مربوط به نیروهای مسلح، مخصوصاً وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح

۱. إنه اذا توقفت اداره امرالأمة بالنحو المناسب و امقتضى على ان يأخذ ولي الأمر من الأمة شرطاً من اموالهم فانتضت مصلحتهم ذلك فله أن يأخذ منهم هذا الشرط، وليس لهم أن يابوا عن ادائه اليه و رضاهم في الأداء غيرمعتبر.

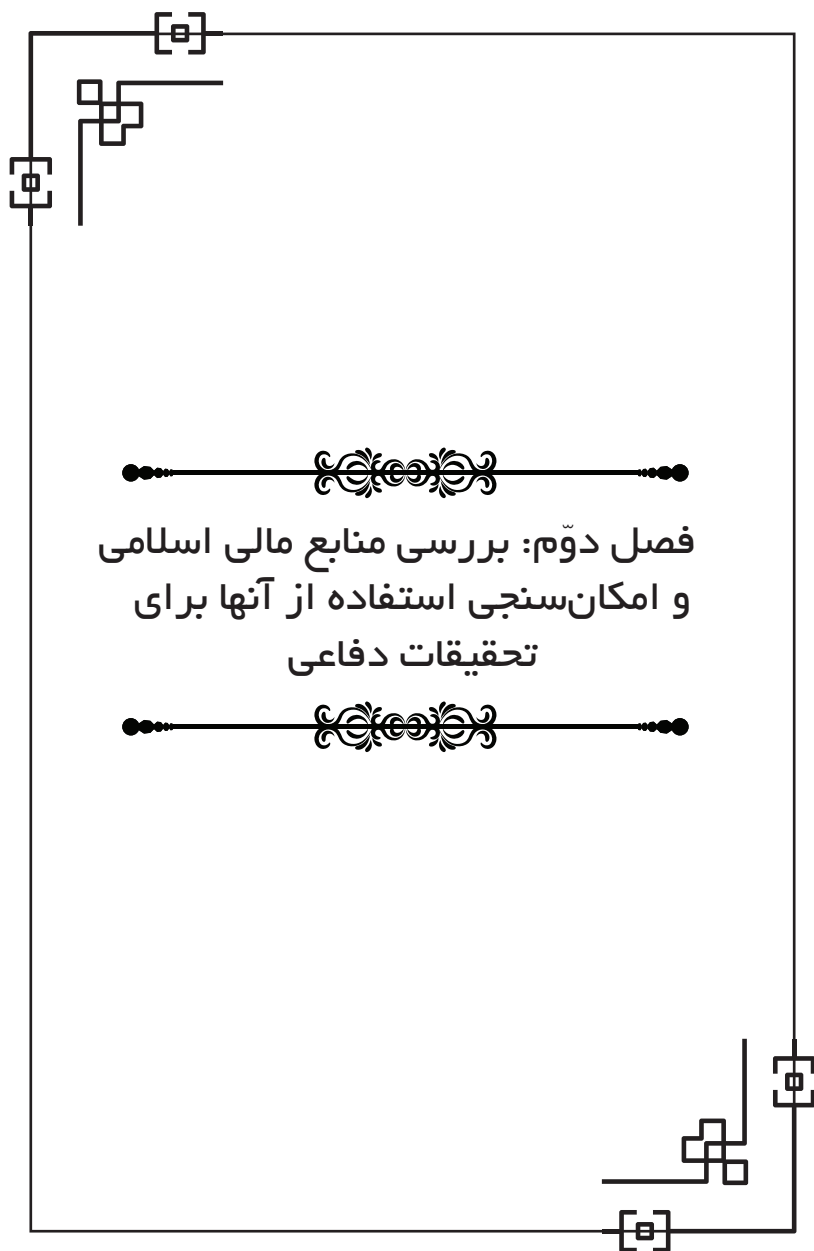
جهت حمایت از پژوهشگران و نخبگان و تحقیقات و پژوهش‌های لازم در این زمینه‌است، که بی‌شک قوام و دوام حکومت اسلامی و پاسداری از دارالاسلام منوط به این تحقیقات است.

◀ دارالاسلام

به بلاد مسلمین، دارالاسلام گفته می‌شود، که در برابر آن «دارالحرب» قرار دارد و دارای احکام ویژه است (ر.ک: حلی، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص ۱۳۳؛ نجفی، ۱۳۶۷ش، ج ۱۳، ص ۶).

◀ وقف

وقف در اصل لغت عربی به معنی ایستادن، در حال ایستاده ماندن، آرام گرفتن و حبس آمده است (ابن‌منظور، ۱۴۰۸ق، ص ۳۱۱ و ۳۷۳) در کتب لغت (عربی-فارسی) نیز به معنی ایستادن، توقف، حبس کردن، منحصر کردن چیزی به کسی معنا شده است، که همگی آن‌ها دارای قدر مشترک می‌باشند (العرب الحی، ۱۴۰۳ق، ص ۱۲۹ و ۱۳۰). وقف در اصطلاح به معنی تحبیس اصل و اطلاق منفعت است (مکی‌عاملی، ۱۳۸۰ش، ص ۸۸). که در فصل سوم به تفصیل به بحث و بررسی در مورد آن پرداخته می‌شود.

فصل دوم: بررسی منابع مالی اسلامی
و امکان‌سنجی استفاده از آنها برای
تحقیقات دفاعی

خمس و زکات به عنوان مهم‌ترین منابع مالی دولت اسلامی است، در صورت عدم کفایت این منابع، نوبت به وضع مالیات‌های حکومتی می‌رسد. تشکیل حکومت اسلامی نیاز به منابع مالی جهت اداره امور حکومت را لازم می‌نماید و گسترش اسلام و پیشرفت حکومت اسلامی هزینه‌های عمومی اداره جامعه را افزایش می‌دهد.

از جمله راه‌های جبران کسری بودجه، گسترش مالیات‌های اسلامی (زکات، خمس و...) و یا اضافه کردن مالیات‌ها و عوارض جدید می‌باشد. در جامعه اسلامی حقوق متقابلی برای دولت و مردم تعریف شده؛ استیفای این حقوق از سوی مردم، و نیاز به منابع مالی در جهت اداره امور حکومت و بررسی تکالیف مالی اسلامی و عدم کفایت آن منابع، اخذ مالیات و عوارض جدید را لازم می‌کند. تحقیق صورت گرفته حاکی از آن است که ماهیت عوارض و مالیات که تشکیل دهنده بیت‌المال است در کنار سایر منابع مالی تکلیفی و تشویقی به تحقق این مهم کمک خواهد کرد. عنصر مصلحت در این تنظیم نقش اساسی را ایفا می‌کند.

در واقع حاکم اسلامی مسئول اداره امور جامعه اسلامی به نحو شایسته می‌باشد. اگر انجام این امور نیازمند دریافت مال از مردم باشد، بر مبنای مصلحت عمومی، حاکم شرع حق دارد از طریق وضع عوارض و مالیات تأمین مالی نماید. در بررسی حکومت‌ها و احوال دولت‌ها به جنبه‌های مالی مردم و دولت‌ها توجه خاص شده‌است. بنابراین امور مالی دولت‌ها، وضع دارایی یک دولت از نظر درآمد و هزینه‌ها، وصول عوارض و مالیات می‌تواند منعکس کننده قوت و ضعف یک دولت باشد.

با بررسی متون قدیمی به دست می‌آید که موضوع منابع مالی حکومت اسلامی و خراج در کتب دانشمندان و علماء با عنایت ویژه‌ای بررسی شده‌است. به طوری که بررسی دو دولت پیش از اسلام یعنی دولت ایران و روم وجود نظام‌های مالی و مالیاتی را به روشنی تأیید می‌کند.

تا آنجا که ابویوسف (در زمان هارون الرشید) نام کتاب خود را خراج نامید و